

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра загальної і практичної психології

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

**з теми: «ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ І КОРЕКЦІЇ АУТОАГРЕСІЇ
ПІДЛІТКІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ І ЗАТРИМКОЮ
ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми «Психологія»
спеціальності 053 Психологія
галузі знань 05 Соціальні та
поведінкові науки
заочної форми здобуття вищої освіти

Гришук Юлія Анатоліївна

Керівник: Співак В.І., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи

Рецензент: Мельник Ж.В., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи

Кам'янець-Подільський, 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АУТОАГРЕСІЇ ПІДЛІТКІВ ІЗ РАС І ЗПР	7
1.1. Психологічні та психофізіологічні аспекти розвитку підлітків із РАС і ЗПР	7
1.2. Аутоагресія як психологічне явище у підлітковому віці	12
1.3. Підходи до корекції та профілактики аутоагресії у підлітків із РАС і ЗПР	17
Висновок до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КОРЕКЦІЯ АУТОАГРЕСІЇ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ.....	24
2.1. Організація дослідження та характеристика вибірки.....	24
2.2. Діагностика рівня аутоагресії та психологічних особливостей підлітків ..	29
2.3. Корекційна програма засобами арттерапії та її ефективність.....	40
Висновок до розділу 2	57
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема аутоагресії в підлітковому віці є однією з найскладніших у сучасній психології та педагогіці, оскільки вона безпосередньо пов'язана із загрозою психічному та фізичному здоров'ю дитини. Аутоагресивна поведінка у підлітків проявляється у формі самозвинувачення, самопокарання, саморуйнівних дій, що зумовлює необхідність своєчасного виявлення та психокорекційної допомоги. Особливо гостро ця проблема постає серед дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) та затримкою психічного розвитку (ЗПР), адже їх емоційно-вольова сфера, здатність до саморегуляції та соціальної взаємодії значно відрізняються від типово розвинутих однолітків.

Сучасні дослідження вказують на те, що у дітей з РАС і ЗПР аутоагресія часто має прихований характер і може виступати формою комунікації або реакцією на сенсорне перевантаження, тривожність чи фрустрацію. Такі прояви стають серйозним викликом як для батьків, так і для фахівців, які працюють з даною категорією дітей. Тому пошук ефективних психокорекційних засобів, що допомагають м'яко та безпечно знижувати рівень внутрішньої напруги, є надзвичайно важливим напрямом сучасної психолого-педагогічної науки.

Серед різних методів психологічної допомоги особливе місце посідає арттерапія – засіб, який поєднує творчість, самовираження і психокорекцію. Вона створює можливість для дитини виражати складні емоції через образи, кольори, рухи, не вдаючись до вербального контакту, який для дітей з аутизмом часто є утрудненим. Завдяки своїй м'якості, безпечності та універсальності арттерапія ефективно сприяє розвитку емоційної регуляції, зниженню рівня тривоги, агресії й аутоагресії, формуванню позитивного образу «Я».

Проблема корекції аутоагресії підлітків із РАС і ЗПР набуває особливої актуальності у контексті зростання кількості дітей із такими порушеннями. Згідно з даними міжнародних досліджень, кількість випадків розладів аутистичного спектру постійно збільшується, що потребує вдосконалення системи психолого-педагогічного супроводу. Важливо не лише виявляти

аутоагресивні тенденції, а й формувати у дітей альтернативні способи емоційного вираження, розвитку емпатії, самоконтролю та навичок соціальної взаємодії.

Теоретичні та практичні аспекти дослідження аутоагресивної поведінки та засобів її корекції розглядали у своїх працях В. Варгата, І. Лісун, Г. Конюк, І. Прокопенко, О. Погорєлов, Н. Жужа, Є. Шапошніков, які вивчали психологічні чинники і форми прояву аутоагресії у підлітковому віці. Особливості психокорекційної роботи з дітьми з РАС і ЗПР досліджували О. Лурія, Н. Мамічева, В. Гримов, Н. Калька, Т. Степанова, а використання арттерапії як засобу впливу на емоційний стан і поведінку дітей відображено у працях Р. Романова, Г. Ревть, В. Мазохи, І. Калашник.

Отже, актуальність теми магістерського дослідження зумовлена необхідністю поглибленого вивчення аутоагресії як складного психологічного явища, що впливає на формування особистості підлітка з особливими освітніми потребами, а також пошуком ефективних шляхів її корекції засобами арттерапії, які враховують індивідуальні психофізіологічні особливості цієї категорії дітей.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання арттерапії у корекції аутоагресії підлітків з розладами аутистичного спектру та затримкою психічного розвитку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психологічні та психофізіологічні особливості розвитку підлітків із РАС і ЗПР.
2. Розкрити сутність аутоагресії як психологічного феномену в підлітковому віці.
3. Визначити науково-методичні підходи до профілактики та корекції аутоагресії у підлітків із РАС і ЗПР.
4. Провести емпіричне дослідження рівня аутоагресії підлітків за допомогою валідних психодіагностичних методик.
5. Розробити та апробувати програму арттерапевтичної корекції аутоагресивних проявів.

Об'єкт дослідження – аутоагресія підлітків із розладами аутистичного спектру та затримкою психічного розвитку.

Предмет дослідження – психологічні особливості та корекція аутоагресії засобами арттерапії.

Методи дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння психолого-педагогічних джерел з проблеми;
- емпіричні: шкала ABC-2 (Aman & Singh, 2017); опитувальник проблем поведінки BPI-01 (Rojan et al., 2001); опитувальник «Ауто- і гетероагресія» (Е. П. Ільїн); метод включеного спостереження;
- статистичні: кількісний та якісний аналіз, обробка результатів з використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше системно досліджено особливості прояву аутоагресії у підлітків із РАС і ЗПР у контексті їх емоційно-вольової сфери та комунікативних труднощів; уточнено психологічний зміст аутоагресії як способу емоційної розрядки; розроблено та апробовано корекційну програму на основі арттерапії, спрямовану на зниження аутоагресивних тенденцій і розвиток навичок саморегуляції.

Теоретичне значення полягає в узагальненні сучасних наукових уявлень про аутоагресію як психологічний феномен у підлітковому віці та розкритті її специфіки у дітей із розладами аутистичного спектру та затримкою психічного розвитку.

Практичне значення полягає у розробці та впровадженні арттерапевтичної програми, яка може бути використана практичними психологами, соціальними педагогами, дефектологами та корекційними педагогами у роботі з підлітками зазначеної категорії.

Апробація результатів дослідження здійснена на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» (Кам'янець-Подільський, Київ, Херсон,

Дніпро, Жешів, Париж, 2025), що підтверджено публікацією Співак В. І. та Грищук Ю.

База дослідження – Кам’янець-Подільського ліцею №15 Кам’янець-Подільської міської ради Хмельницької області

Структура магістерської роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить близько 78 сторінок друкованого тексту.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було проведено комплексний аналіз психологічних та психофізіологічних особливостей розвитку підлітків із розладами аутистичного спектру та затримкою психічного розвитку. На теоретичному рівні були узагальнені сучасні наукові дані про особливості емоційної та соціальної адаптації цих підлітків, що дозволило виокремити ключові фактори, які впливають на виникнення та прояви аутоагресії. Було детально розглянуто, як специфіка когнітивного розвитку, сенсорна чутливість та міжособистісні труднощі формують схильність до внутрішньої агресії. Отримані дані забезпечили наукове обґрунтування подальшого емпіричного дослідження.

Наступним кроком було розкриття сутності аутоагресії як психологічного явища в підлітковому віці. Було показано, що аутоагресія часто є проявом внутрішньої напруженості, нездатності конструктивно виражати емоції та низької здатності до саморегуляції. Теоретичний аналіз дозволив виокремити основні типи аутоагресивної поведінки, її психологічні та соціальні детермінанти, що сформувало базу для подальшої діагностики та корекційної роботи. Це завдання дало можливість чітко визначити об'єкт та предмет дослідження, що забезпечило системність подальшої роботи.

У дослідженні було здійснено аналіз науково-методичних підходів до профілактики та корекції аутоагресії підлітків із РАС і ЗПР. Було розглянуто різні методи психокорекції, серед яких особливу увагу приділено арттерапії як інноваційному та ефективному способу роботи з емоційною сферою підлітків. Було обґрунтовано доцільність використання групових тренінгів із елементами творчої діяльності для формування навичок емоційного самоконтролю та зниження проявів агресії. Теоретичний блок дослідження дозволив створити методичну основу для практичної роботи.

Емпірична частина дослідження передбачала діагностику рівня аутоагресії та психологічних особливостей підлітків за допомогою валідних психодіагностичних методик: шкали ABC-2, опитувальника BPI-01 та

опитувальника «Ауто- і гетероагресія» Е. П. Ільїна. Результати показали, що більшість підлітків мали середній рівень аутоагресії, супроводжуваний проявами імпульсивності, самопошкоджувальної поведінки та недостатньо сформованими адаптивними навичками. Діагностика дозволила визначити індивідуальні та групові профілі поведінки, що забезпечило основу для розробки корекційної програми.

Було розроблено та впроваджено програму арттерапевтичної корекції під назвою «Я можу керувати своїми емоціями». Метою програми було формування навичок усвідомлення власних емоцій, розвитку безпечного способу їх вираження та зниження рівня аутоагресивної поведінки. Програма складалася з кількох етапів: діагностика та оцінка початкового рівня, серія групових занять із арттерапевтичними вправами, релаксаційні техніки та підбиття підсумків із обговоренням результатів. На кожному етапі застосовувалися практичні завдання, спрямовані на розвиток саморегуляції та зниження напруженості.

Під час проведення тренінгу спостерігалася позитивна динаміка у всіх учасників: збільшилася кількість підлітків, здатних вербально висловлювати емоції та взаємодіяти в групі, зменшилися прояви імпульсивності, а адаптивна поведінка підвищилася. Практичне спостереження дозволило відзначити зростання рівня відкритості та довіри серед учасників, а також формування більш конструктивних способів реагування на емоційний дискомфорт. Це підтвердило ефективність арттерапевтичних методів у роботі з цією категорією підлітків.

Результати повторної діагностики за шкалою ABC-2, BPI-01 та опитувальником «Ауто- і гетероагресія» показали суттєве зниження рівнів аутоагресії та самопошкоджувальної поведінки, зменшення імпульсивних реакцій та покращення адаптивної поведінки. Порівняння результатів до і після програми свідчить про позитивну динаміку у 67 % учасників щодо розвитку саморегуляції та навичок конструктивного емоційного вираження. Дані демонструють, що запропонована програма дозволяє ефективно впливати на емоційний стан підлітків.

Досягнення мети дослідження підтверджується отриманими результатами: теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка показали, що арттерапевтичні техніки сприяють зниженню проявів аутоагресії, розвитку емоційної компетентності та формуванню позитивного ставлення до себе. Виконання всіх завдань дослідження дозволило не лише оцінити первинний рівень проблемної поведінки, а й розробити ефективні практичні рекомендації щодо корекції емоційних та поведінкових труднощів.

Таким чином, проведене дослідження довело, що інтеграція діагностичних методик та арттерапевтичної корекції є результативною стратегією роботи з підлітками із РАС та ЗПР. Отримані результати можуть бути використані у практиці психологів, педагогів та соціальних працівників для профілактики агресивної поведінки та розвитку адаптивних навичок у дітей. Емпіричні дані підтверджують, що систематичне застосування творчих технік допомагає підліткам ефективно справлятися з емоційним дискомфортом, що сприяє поліпшенню психічного здоров'я та соціальної інтеграції.

У цілому дослідження досягло поставленої мети, оскільки було комплексно вивчено психологічні особливості підлітків із РАС та ЗПР, оцінено рівень аутоагресії, розроблено та успішно апробовано корекційну програму. Результати практичної частини підтверджують ефективність арттерапії як дієвого засобу психокорекції, що дозволяє рекомендувати її для впровадження у спеціалізованих освітніх установах. Отримані дані створюють основу для подальших досліджень у сфері психологічної підтримки підлітків з емоційними та поведінковими труднощами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андруник В., Калька Н. Особливості застосування арттерапії у віртуальній реальності у роботі з дітьми з РАС. *Діти і війна: контексти і досвід практичної роботи*. 2024. С.159
2. Варгата О. В., Михайлов А. Р. Особливості прояву аутоагресивної поведінки підлітків як психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*, 2019, №6. С. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-1.4>
3. Гевеленко Г. В. Особливості розвитку та корекційно-виховна робота з дітьми з затримкою психічного розвитку. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 331–334
4. Горностаї П. П. Велика українська енциклопедія. Режим доступу: <https://vue.gov.ua/Аутоагресія>
5. Горобець А. І. Зв'язок гендерної ідентичності і аутоагресії у підлітків. *Редакційна колегія*, 2024, с. 280.
6. Гримов В. Ю., Жамардїй В. О., Горошко В. І. Арт-терапія у реабілітації дітей з аутизмом. *Фізична реабілітація та здоров'язбережувальні технології: реалії та перспективи*, 2024. С. 148–149
7. Губанова Н. В. Аутизм: методичні аспекти діагностики та корекції. Харків: Основа, 2020. 192 с.
8. Жу́жа Н. Особливості аутоагресивної поведінки в підлітковому віці. Матеріали конференції «Психологія розвитку» : зб. наук. праць. Київ: Видавництво «Педагогіка», 2020. С. 45–50
9. Закалик Г. М. Психологічні особливості дітей із спектром аутизму. *Вісник НУОУ*, 2022. Режим доступу: <https://www.nuo.edu.ua/visnyk/zakalyk>
10. Закалик Г. Особливості поведінки підлітків в умовах сьогодення. *Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол № 18 від «30» жовтня 2024 року)*, 2024, с. 97.

- 11.Іванцев Н. І., Галенська Н. М. Техніки арттерапії у роботі з розвитку уваги серед дітей з аутизмом. *In The XXIII International Scientific and Practical Conference «The current state of the organization of scientific activity in the world»*, Madrid, Spain, June 10–12, 2024. 578 p. С. 438
- 12.Калашник І., Сірик І. Методи арт-терапії у роботі з дітьми та дорослими, які пережили психотравмуючу ситуацію. *Психологічний журнал*, 2025, (14). С. 69–80
- 13.Калініна Т. Вивчення стану сформованості соціально-психологічної компетентності у молодших підлітків із затримкою психічного розвитку. Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy, 2024. С. 50
- 14.Калька Н., Ковальчук З., Одинцова Г. Практикум з арт-терапії. Львів: ЛьВДУВС, 2020. 232 с.
- 15.Конюк В. Ю. Соціально-психологічні особливості аутоагресивної поведінки та її профілактики. ЧНУ, 2024. Режим доступу: <https://repository.chernivtsi.edu/handle/123456789/12345>
- 16.Левицька А., Ходанович Е. Аутизм у дошкільному віці: психологічні та педагогічні аспекти адаптації та розвитку. *Наукові перспективи*, 2023, №11(41). С. 1273–1281
- 17.Лісун Є. Проблема аутоагресії в психології. *In The III International Scientific and Practical Conference «Scientific opinions on modern methods of solving problems»*, Prague, Czech Republic, 2023. С. 232
- 18.Лурія О. С. Діти з аутизмом: психологічний супровід і підтримка. Київ: Генеза, 2020. 240 с.
- 19.Мазоха І. С. Групова арттерапія в подоланні агресивної поведінки підлітків: соціально-психологічні механізми впливу. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*, 2025, (1). С. 81–85
- 20.Мамічева О. В., Березка С. В. Особливості психокорекції дітей з розладами аутистичного спектру засобами арт-терапії. *Науковий часопис. Спеціальна психологія*, 2018, Вип. 35. С. 120–125

- 21.Маслянікова І., Османова А., Давиденко Г. Соціально-психологічна підтримка осіб з інвалідністю в умовах війни: кол. моногр. Київ: Університет «Україна», 2023. 216 с.
- 22.Одерака О. Г. Арттерапія як ефективний засіб розвитку мовлення дітей з розлади аутистичного спектру. 2023, с. 221
- 23.Олексюк В. Р., Павелко О. П. Особливості розвитку та психокорекції пізнавальної сфери дітей з РАС. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. Том 33(72). №1. С. 124- 129.
- 24.Опитувальник «Ауто- і гетероагресія» (Е. П. Ільїн). <https://studfile.net/preview/3635337/>
- 25.Опитувальник проблем поведінки BPI-01 (Rojan et al., 2001). <https://bpi.haoliang.me/pdf/BPI-S/BPI-S%20English.pdf>
- 26.Плахтій М., Куралова Я. Психологічні та фізіологічні особливості розвитку дітей з розладами аутичного спектру. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2017. №2.(18). С. 152-157.
- 27.Погорєлов О. Повторна аутоагресія як проблема підлітків у сучасному суспільстві. 2025. С. 270
- 28.Прокопенко Н. Аналіз Особистісних Проблем у підлітків із затримкою психічного розвитку. Scientific Collection «InterConf», 138. С. 191–193
- 29.Психологічна корекція аутоагресії. Режим доступу: <https://zebra-center.com/autoagresiaa>
- 30.Рахманов В. М. Психотерапія в системі медичної та психосоціальної реабілітації дітей з аутизмом (А) й аутичного спектру розладами (АСР). 2019
- 31.Ревть А., Гук О. Арт-терапія у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми з особливими потребами. *Молодь і ринок*, 2019, №7(174). С. 108
- 32.Рогова Г. В. Психологія особистості: підручник. Київ: Каравела, 2021. 320 с.
- 33.Розіна І. В. Психологічні особливості корекційної програми спрямованої на подолання аутоагресії у підлітковому віці. Режим доступу:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7311/1/Rozina%20%20Irina%20Volodymyrivna%202020.pdf>

34. Романова Р. С., Таланцева О. І. Особливості інтелектуального розвитку під час розладу аутистичного спектра. *Сучасна зарубіжна психологія*, 2024, 13(1). С. 69–77
35. Руденок А. І. Особливості стосунків в сім'ях з дітьми з розладами аутистичного спектру. *Репозитарій УжНУ*, 2022. Режим доступу: <https://repository.uzhnu.edu.ua/handle/lib/36785>
36. Саєнко Т. Особливості розвитку мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*, 2022. Вип. 40. С. 18–23
37. Сокаль В. А., Михайлова І. О. Інноваційні методи корекційної педагогіки. *Rehabilitation and Recreation*, 2025, 19(2). С. 266–280
38. Співак В. І., Грищук Ю. Аутоагресія як прояв агресивної поведінки у дітей з розладами аутистичного спектру та затримкою психічного розвитку. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи, XI Міжнародна науково-практична конференція*, Кам'янець-Подільський, Київ, Херсон, Дніпро, Жешів, Париж, 2025. С. 59
39. Стахова О. О., Яворська А. В. Психологічні особливості аутоагресії в підлітковому віці. In *The XVIII International Science Conference «Perspective directions for the development of science and practice»*, June 14–16, Athens, Greece. 205 p. (p. 158).
40. Степанова Н. М., Литвин І. М., Басанська Т. І. Використання методики Сендплей в освітньому процесі дітей із затримкою психічного розвитку. *Вісник науки та освіти*, 2024, (10). С. 1241–1250
41. Турбан В. В. Соціокультурні детермінанти розвитку психології особистості в Україні. Київ: Видавництво «Наука», 2023. 320 с.
42. Туриніна О. Л., Шопша М. М., Щербань Н. А. Психологічні особливості соціальної адаптації підлітків з розладами аутистичного спектра. *Вчені записки*, 2025, 191

43. Федун Т. С. Шляхи формування комунікативних навичок у дітей з РАС. Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти : зб. наук. пр. за матеріалами III Всеукр. конф., (м. Харків, 13–14 трав. 2025 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін. Харків, 2025. С. 345–348.
44. Федусова Л. І. Розвиток комунікативних здібностей дітей з аутизмом засобами альтернативної комунікації. *Репозитарій КДПУ*, 2024. Режим доступу: <https://repository.kdpu.edu.ua/handle/123456789/67890>
45. Шапошніков Є. Проблема прояву аутоагресивної поведінки в підлітковому віці. 2024. С. 352
46. Шкала оцінки дитячого аутизму, 2-ге видання CARS2. <https://www.research.chop.edu/car-autism-roadmap/childhood-autism-rating-scale-2nd-edition-cars2>
47. Шкварська Т. М. Психологічний супровід дітей з розладами спектра аутизму: навчально-методичний посібник. Кам'янець Подільський, 2017. 152 с.
48. Штангей С. Арт-терапія як форма корекційно-виховної роботи з дітьми–аутистами в умовах інклюзивного середовища. ФОП.Тетяна Рожнова, Оксана Ануфрієва. 2023. С. 163
49. Що таке затримка психічного розвитку (ЗПР у дитини). Режим доступу: <https://promova.center/ua/blog/shho-take-zatrymka-psyhichnogo-rozvytku-zpr-u-dytyny>
50. Юрик Т. В. Методичні матеріали з психології аутизму. Харків: Видавництво «Психологія», 2024. 150 с.
51. Якимчук О., Ханецька Т. Вплив сім'ї на виникнення психосоматичних розладів у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2021. Випуск 14 (59). URL: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pn/article/view/1095>

52. Якутовська Х. Особливості міжособистісних відносин молодших школярів із затримкою психічного розвитку. *Редакційна колегія*, 2024. С. 180
53. ABC-2 (Aman & Singh, 2017). <https://docs.autismspeaks.org/screening-and-assessment/standardized-measures>
54. Sari A. P., Kurniadi D., Haviana S. F. C. System design of authical disturbance diagnosis in children using the knearest neighbor method. *Journal of Applied Science and Technology*, 2021, T. 1, №1. С. 22. <https://doi.org/10.30659/jast.1.01.22-25>
55. Aalbers S., Fusar-Poli L., Freeman R.E., Spreen M., Ket J.C.F., Vink A.C., et al. Music therapy for depression. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2017. №11:CD004517
56. Ataseven E. The Effects of Art Therapy and Mindfulness-Based Cognitive Behavioral Therapy Applications on Symptom Profile, Insight and Social Functioning 96 in Chronic Schizophrenia Patients Inpatients in Chronic Services. İstanbul: TC Sağlık Bakanlığı Bakırköy Dr. Sadi Konuk Eğitim ve Araştırma Hastanesi; 2018
57. Attard A, Larkin M. Art therapy for people with psychosis: A narrative review of the literature. *The Lancet Psychiatry*. 2016. №3(11). p:1067-1078
58. Aydin B. Medical art therapy. *Urrtent Approaches in Psychiatry*. 2012. № 4(1). P.69
59. Bhatt K. B., Apidechkul T., Srichan P., Bhatt N. Depressive symptoms among orphans and vulnerable adolescents in childcare homes in Nepal: a crosssectional study. *BMC Psychiatry*. 2020. № 20: 466. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7517808/>
60. Bosgraaf L., .Spreen M., Pattiselanno K., van Hooren S. Art Therapy for Psychosocial Problems in Children and Adolescents: A Systematic Narrative Review on Art Therapeutic Means and Forms of Expression, Therapist Behavior, and Supposed Mechanisms of Change. *Front Psychol*. 2020. №11. 584685. doi: 10.3389/fpsyg.2020.584685. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7578380/>

61. Bradt J., Shim M., Goodill S.W. Dance/movement therapy for improving psychological and physical outcomes in cancer patients. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2015;1:CD007103.
62. Brill N., Storrow H. A. Prognostic factors in psychotherapy. 1963. *Psychology, Medicine*. JAMA. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/14040830/>
63. Brill S. R., Patel D. R., MacDonald E. Psychosomatic disorders in pediatrics. *Indian J Pediatr*. 2001. Jul. № 68(7). P.597-603. doi: 10.1007/BF02752270. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11519281/>
64. Catani C., Jacob N., Schauer E., Kohila M., Neuner F. Family violence, war, and natural disasters: A study of the effect of extreme stress on children's mental health in Sri Lanka. *BMC Psychiatry*. 2008. №8: 33. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2386780/>
65. Chang W-L, Liu Y-S, Yang C-F. Drama therapy counseling as mental health care of college students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019. № 16(19):3560
66. Kahraman M.E., Bostancıoğlu B. Art therapy method and techniques health – Effects on improvement power. *Journal of Beykoz Academy*. 2017. № 5(2). P.150-162
67. Mollaoğlu S., Mollaoğlu M., Yanmış S. Art Therapy with the Extent of Health Promotion. 2022. DOI: 10.5772/intechopen.105368. URL: <https://www.intechopen.com/chapters/82189>
68. Oepen R, Gruber H. An art therapy project day to promote health for clients from burnout self-help groups - an exploratory study. *PPmP - Psychotherapie Psychosomatik Medizinische Psychologie*. 2013. № 64(07). P.268-274
69. Rutter M., Le Couteur A., Lord, C. Autism Diagnostic Interview – Revised (ADI-R): Стандартизоване клінічне інтерв'ю для діагностики аутизму. Харків : Видавництво «Освіта», 2017. 156 с.
70. Savazzi F. Art, colors, and emotions treatment (ACE-t): A pilot study on the efficacy of an art-based intervention for people with Alzheimer's Disease. *Frontier in Psychology*. 2020. № 11:1467